

توطئه های انگلیس علیه حکومت امانی

به مناسبت نودومین سالگرد استرداد استقلال افغانستان
(قسمت سوم)

ستراتژی جنگی انگلیس ها در جنگ ۱۹۱۹ از بین بردن غازی امان الله خان را نیز در بر داشت امان الله خان تصمیم گرفته بود چه از راه مذاکره و یا جنگ استقلال افغانستان را بدست آورد، اما بی میلی و تأخیر انگلیس ها در شناختن استقلال افغانستان وی را مجبور ساخت تا راه جنگ را در پیش گیرد. قرار راپور استخبارات بریتانوی، پلان جنگی افغان ها طوری بود که در یکی از روز های ماه می، حملات هم آهنگ قوای نظامی افغانستان به همکاری دسته های غازیان در سرحدات پشاور، کرم و بلوچستان آغاز خواهد شد. وکیل بریتانیا در کابل نیز اطلاع داده بود که سه دسته قوای نظامی که به طرف سرحدات برای حمله بر هند حرکت کرده اند، منتظر موقع مناسب خواهند ماند. موقعی که به زعم امان الله خان نسبت اوضاع وخیم هر لحظه بوده میتواند (اما برخلاف بعدا دیده شد که جنگ بدون صدور اعلان رسمی، قبل از وقت و بدون آمادگی مردم به تاریخ ۳ می ۱۹۱۹ در جبهه خیبر توسط سپه سالار صالح محمد خان آغاز شد). پلان عمومی جنگ ۱۹۱۹ توسط انگلیس ها طوری طرح شده بود که در قسمت های وزیرستان (جبهه جنوبی) و بلوچستان (جبهه قندهار) در حالت دفاعی بمانند و با مؤثرترین قوای عمده خود بمقابل جلال آباد (خیبر) پیشروی کنند. هدف پیشروی به جلال آباد جداساختن جنگجویان قبایل سرحد آزاد از قوای اردوی افغان، مستحکم ساختن "خیبر" و بازکردن راه به کابل بود (۱).

چرا پلان جنگی پیشروی در جبهه خیبر؟

در تلگرام شماره ۶۶۲۳ مورخ ۱۵ ماه می نایب السلطنه هند بریتانوی (امور نظامی) که به وزیر امور هند در لندن فرستاده شده است (۲) پلان نظامی اردوی بریتانیا بعد از حمله بر "پکه" برای اشغال جلال آباد چنین توجیح و تشریح شده است:

"جلال آباد از نظر تاریخی، سیاسی و ستراتیژیک کلید شرق افغانستان است. جلال آباد در فاصله چهار مارش از "پکه" قرار داشته و اشغال آن توسط قوای ما :

1. تفوق نظامی ما را به قبایل سرحد و همچنان عناصر ناسپاس در هند نشان خواهد داد;
2. جنگ را به جنگی بین قوای ما و قوای امان الله محدود خواهد ساخت;
3. دسته متشکل هواداران بریتانیا را در افغانستان تشویق خواهد کرد;
4. یک پایگاه خوب و پیشرفته را برای استراحت و آمادگی قوای ما تدارک خواهد دید تا در کمپاین خزانی علیه کابل، اگر ضرورت افتد، از آن استفاده کنیم;
5. ما را قادر خواهد ساخت تا از مهمات و منابع جلال آباد به نفع خود استفاده کنیم".

نایب السلطنه هند بریتانوی در تلگرام بعدی خود فواید پلان اشغال جلال آباد و هدف انگلیس ها را در جداساختن جنگجویان قبایل سرحد آزاد از قوای اردوی افغان چنین تشریح میکند :

"وقتی ما در جلال آباد باشیم، در بین کابل و قبایل تیراه و مومند قرار داشته از ارسال اسلحه و مرمی به آنها جلوگیری خواهیم کرد. کابل مورد تهدید قرار گرفته و امان الله مجبور خواهد شد قوای خود را برای دفاع از خود متمرکز ساخته و بدینوسیله تمام سرحد ما از حضور شوم موجودیت نیروهای بزرگ افغان خلاص شود".

همین پلان انگلیس ها به وضاحت نشان میدهد که یکی از اهداف انگلیس در جنگ سوم افغان و انگلیس از بین برداشتن امان الله خان و نصب شخص دلخواه شان است. راپور علاوه میکند که:

"ما ازینکه پیشرفت ما دورتر از جلال آباد شاید غیر ضروری نباشد، نا امید نیستیم. ما با مشکلات زیاد سعی می ورزیم از طریق پروپاگند به افغانستان بفهمانیم که ما قصد اشغال افغانستان را نداریم، بلکه امان الله و مشاورین شری او، نه افغان ها را بصورت عموم، مسئول به مخاطره انداختن صلح در سرحدات و آرامش افغانستان میدانیم. شاید توقع ما ازینکه نارضایتی از رژیم امان الله، که منشأ اصلی مشکلات موجود است، جان تازه بگیرد، و با ناکامی امان الله قوت بیشتر پیدا کند، یک توقع زیاد نباشد. در افغانستان برای ناکامی گنجایشی وجود ندارد. وقتی ناکامی امان الله با اشغال جلال آباد توسط قوای ما فاش شود، چانس خوبی برای رد کردن امان الله توسط افغان ها و باز نمودن راه برای یک امیر جدید، کسی که معامله با او برایمان مشکل نباشد، موجود است".

به تاریخ ۳ می ۱۹۱۹، جنرال بریت، برای کمک به فرقه اول در پشاور، امر کرد تا فرقه دوم، از راولپندی حرکت کند. در همین روز شایعاتی را در پشاور پخش کردند که گویا سردار نصرالله خان بعد از آن که در زندان مسموم شد، فوت نموده است. و کمشنر عالی پشاور راپور داد که عکس العمل ها بمقابل امان الله خان رو به ازدیاد است. قابل یادآوریست که در صبح همین روز، در حالیکه سپه سالار صالح محمد خان به جلال آباد برگشته و گارد محافظش در دکه بود، محافظین تفنگدار خیبر (ملیشیای محلی هند بریتانوی در دره خیبر) که کاروانی را تا سرحد بدرقه و محافظت میکردند، در حوزه مورد نزاع بین لندی خانه و تورخم توسط یک دسته مسلح افغانها تحت رهبری زرشاه شینواری متوقف گردیده، مجبور به بازگشت گشتند. درین دسته عساکر افغان موجود نبودند.

یک روز بعد حدود یکصدو پنجاه (۱۵۰) نفر از عساکر افغانی ملبس با لباس های نظامی (رساله شاهی) باغ و کافرکوت را اشغال و آب چشمه باغ را بر روی پسته نظامی لندی کوتل بستند. در اواخر همین روز، زرشاه بر مرکز پروژه آب لندی کوتل حمله نموده پنج نفر از کارکنان پروژه را کشت. قابل یادآوریست که سرحد یا خط تحمیلی دیورند درین منطقه هیچوقت علامه گذاری نشده بود، لذا افغان ها ادعا داشتند که منطقه باغ مربوط به آنها بوده و انگلیس ها میگفتند که این منطقه دوصد گز در داخل خاک آنها واقع است (۳).

بتاریخ ۵ می نیروهای دیگر افغان در باغ افزوده شده مناطق ستراتیژیک "تور سپر" و "سپینه خوک" را اشغال نمودند. در همین روز غازی امان الله خان پاسخ نامه نایب السلطنه را فرستاد و از زندانی نمودن زرشاه شینواری بخاطر ی ابا ورزید که حکومت هند قانون ظالمانه Rowlatt Bill روالت بل را تحمیل کرده بود Rowlatt Bill قانونی بود که در ماه مارچ ۱۹۱۹ توسط بریتانیا در مستعمره هند نافذ و تدابیر اضطراری دوران جنگ اول جهانی را در رابطه با سرکوبی قیامهای مردم توسعه میبخشید. این قانون به حکومت هند بریتانوی اجازه میداد تا هر شخصی را که گمان میروید در فعالیت های مخالفین دولت سهم داشته باشند، بدون محاکمه برای دو سال روانه زندان کنند. او در پاسخ نایب السلطنه راجع به فرمان خویش اظهار کرد که "ابراز همدردی اسلامی و احساس بشری من برای نژاد بشر بوده و ضمیر شاهانه من نفرت دارد از آن چیزهاییکه ایمان، مذهب، آزادی و حریت انسانها را متأثر میسازد". امیر گفت که وی عزم دارد قبایل سرحد را برای آزادی مملکت شان و تأمین صلح در سرحدات که توسط انقلاب های آمدنی تیزتک تهدید میگردند، متحد سازد. امیر بنا به دو علت از نایب السلطنه شکایت داشت: اول اینکه نامه او را بوقت مناسب هم جواب نداد، و دوم اینکه لحن پاسخ نامه نایب السلطنه اهانت آمیز و نامطبوع بود. شکایت دیگر امیر این بود که چلمسفورد با مقرری نماینده جدید افغان موافقت نکرده بود، و او این کار را خصومت آمیز خوانده و بدین معنی تفسیر کرد که هندوستان او را برسمیت نمی شناسد. غازی امان الله خان گفت که وی آماده است با هند معاهده دوستی را امضا کند. در ضمن از نایب السلطنه خواهش کرد که "با منسوخ کردن قوانین ستمگرانه و با شناختن استقلال مطلق، حقوق مساوی و آزادی حکومت افغانستان از هر جهت" خطر ها را برطرف نماید.

به همین روز حکومت هند بریتانوی، انحلال تجهیزات تمام نیروی جنگی هند و نیروهای سرحد را معطل کرد، و تمام صاحب منصبان بریتانوی لشکر هند را احضار نمود. آنها میخواستند افغانها را با یک نیروی غیر قابل مقاومت روبرو نمایند (۴)، تا بدون اینکه دست به پیکار زنند، نیرو های خود را عقب کشند.

بتاریخ ۶ می ۱۹۱۹، کمیشنر عمومی و وکیل بریتانیا برای حکومت هند طی تلگرام شماره پ ۱۲۶۶، اجازه استعمال قوای هوایی را خواسته نوشت "اگر نیروهای افغانی در باغ مقاومت کند، آیا اجازه داریم که پایگاه های شانرا در دکه و لعلپوره توسط هواپیما بمبارد کنیم؟ این بمباردیمان بسیار مؤثر خواهد بود"

به همین تاریخ لوی درسئیز قوای نظامی انگلیس ها امر کرد که قوای خود را در لندی کوتل به نمایش گذاشته، افغانها را از منطقه باغ بیرون کشیده و ارتباطات افغانها را با مومند ها قطع کنند. حکومت هند بریتانوی به کمشنر عمومی نوشت که "شما با این امر میتوانید به مومند ها و عده هر آنچه را میخواهند بدهید" تا در جنگ مداخله نکنند.

انگلیس ها در همین روز تلاش ورزیدند تا میرزا غلام حیدر خان، رئیس پسته خانه افغان را دستگیر کنند. کمشنر عمومی در تلگرام شماره ۱۲۶۴ خود اطلاع داد که "یک فرمان تازه (امیر امان الله خان) به زبان پشتو در داخل و اطراف شهر پشاور در گردش است. من یک کاپی آنرا بشما ارسال خواهم کرد. من درباره امکانات دستگیر نمودن رئیس پسته خانه افغان فکر کردم، اما در شرایط موجود آنرا ممکن ندانستم. او پسته خانه را ترک گفته در یکی از خانه های دور از سرک عمومی در جایی پر پیچ و خم سکونت اختیار کرده است. تجرید کردن خانه او ممکن نبوده، تلاش برای دستگیری او ناکام خواهد شد. ما از استعمال توپخانه استفاده کرده نمیتوانیم و خطر جنگ های سخت در کوچه ها موجود است."

با درک کامل اهمیت نقش نیروهای قومی، نایب السلطنه در همین روز به لندن اطلاع داد که "چگونگی برخورد قبایل یک فکتور بسیار مهم بوده، لذا به روزکیپیل هدایت داده شده است تا برای جلب طرفداری آنها از هیچ نوع مصرف پول دریغ نکند". مهتر چترال، خان تیری از منطقه بنو، و نواب دیر از وفاداری کامل خود به روز کیپیل اطلاع داده و تعهد سپردند که با ایشان خواهند بود. محمد صادق خان، خان سابق لعلپوره هم که بحیث پناهنده در پشاور زندگی میکرد، از خدمات خود به انگلیس ها اطلاع داده، چون خودش پیر و مریض بود، سه فرزندش توسط انگلیس ها به دکه

و لنډی کوتل فرستاده شده و به آن ها وعده داده شد که در پاداش خدمت خوب شان برایشان خانی لعلپوره دوباره داده خواهد شد.

بتاریخ ۷ می طیارات جنگی انگلیس بر فراز باغ و لنډی کوتل پرواز های انکشافی نمودند و در باغ و تور سپر از طرف قوای افغانی هدف فیر های تفنگ قرار گرفتند.

بتاریخ ۸ می وزیر خارجه در حکومت هند بریتانوی به وکیل انگلیس ها در کابل، حافظ سیف الله خان طی تلگرام شماره ۱ الف، نوشت که در صورت آغاز جنگ آنکشور را با تمام تشکیلاتش ترک گفته اما قبل از حرکت تمام اسناد رسمی ابرا که با خود آورده نمیتوانند، از بین ببرد.

در همین روز بساعت ۲ بعد از ظهر شهر پشاور، که به طرفداری افغانستان ترتیبات قیام عمومی میگرفت، توسط انگلیس ها محاطره شده و جریان آب آن قطع شد. درین عملیات تورن جنرال کلیمو Major General Climo را یک لوای سواره و دو کتیک پیاده قوای انگلیس همراهی میکرد. آنها بعد از داخل شدن به شهر رئیس پسته خانه افغان با تعدادی از مامورین و اعضای کمیته انقلابی پشاور (همکاران هندی میرزا غلام حیدرخان) را اسیر گرفتند و با اعلان کردن حکومت نظامی و حالت اضطراری در شهر پلان قیام پشاور را خنثی نمودند. روز کپیبل تصمیم گرفت که میرزا غلام حیدر خان و همکارانش به "برما" فرستاده شوند (میرزا غلام حیدر خان در ماه سپتمبر ۱۹۲۰ به کابل بازگشت و به پاس خدماتش در پست های مهم دولتی ایفای وظیفه نمود. او برای چندین سال کارمند وزارت امور خارجه بود که از جمله مسئولیت امور روسیه و ترکستان را به دوش داشت. در جنوری ۱۹۲۴ بحیث آمر گمرک قندهار تعیین شده و در سفر تفتیشی نومبر ۱۹۲۵ غازی امان الله شاه به قندهار تقدیر و تمجید شد. میرزا غلام حیدر خان در جنوری ۱۹۲۹ به حیث معین وزارت مالیه ایفای وظیفه مینمود). از جمله ۲۳ نفری که تبعید و به تاریخ ۱۲ می به برما فرستاده شدند، نه (۹) نفر افغان عبارت بودند از میرزا غلام حیدر خان رئیس پسته خانه افغان، محمد نقی مأمور پسته خانه افغان، عبدالحق مأمور پسته خانه افغان، سید عظیم شاه مأمور پسته خانه افغان، کرنیل علی احمد خان نماینده امیر، فقیر محمد خان، نور محمد شاه، میرزا فضل احمد و محمد نور. چهارده (۱۴) نفر انقلابون هندی عبارت بودند از داکتر چرن چندن گوش، لالی رام، حکیم عبدالجلیل، عاشق حسین، میلاد سنگه، ایشارداس، لکمی چند عکاس، شیو رام، بشیشار ناتھ، ایندر ناتھ، امیر چند، عبدالله شاه، جتی شاه، و بریج لال کپور. انگلیس ها تمام حکومت ها و ادارات محلی و نمایندگان سیاسی خود را در قاهره، تهران، عدن، بغداد، بوشهر، بصره، مشهد، سیستان و کاشغر از وخامت اوضاع مطلع ساختند.

بتاریخ ۹ می ۱۹۱۹ قوای انگلیسی تحت فرمانده Brigadier General G. F. Crocker ستر جنرال کروکر، قوماندان قوای انگلیسی در خیبر به حملات متقابل پرداخت که در نتیجه آن افغانها از منطقه باغ به موقعیت جدید در تپه های "خارکلی ناله" عقب نشینی کردند. تورخم عقب نشینی کردند. تلگرام شماره ۱۲۹۱ کمیشنر عمومی حاکمیت که یک طیاره نیروهای هوایی انگلیس ها مورد اصابت مرمی قرار گرفته اما موفق شد در لنډی کوتل به زمین بنشیند.

در همین روز طیارات انگلیسی ۶ که، محل اجتماع نیروهای کمکی افغان را بمباردمان نمود. ضمن این عملیات پای سپه سالار صالح محمد خان هم جراحت برداشت (گفتند که شهید شد) که به اثر آن جبهه جنگ را ترک گفته به قصر کوکب در جلال آباد برگشت. اما دسته های کوچک قوای افغانی در جمرو به جنگ و حملات خود ادامه دادند.

بتاریخ ۱۰ می قوای تازه دم انگلیسی تحت فرمانده تورن جنرال فولر Major General Fowler نیز رسیده و قوماندان قوای انگلیسی را بدست گرفت. آنها یک روز بعد دست به حمله زده بعد از زدو خورد های شدید که در آن طرفین متحمل خسارات شدید جانی شدند، قوای افغانی عقب نشینی اختیار کرد.

بتاریخ ۱۱ می کمشنر عمومی و وکیل حکومت هند در پشاور خواهان محاکمه نظامی و کشتن میرزا غلام حیدر خان شد: "با پالیدن خانه امر پسته خانه افغان، پوستر های اشتعال انگیز بیشتر و همچنان مکتوب محمود طرزی وزیر خارجه را یافتیم که هدایت میداد آنرا وسیعاً پخش کند. ما میتوانیم با داشتن این اسناد امر پسته خانه را کورت مارشال (محاکمه نظامی) و تیرباران کنیم، و این تأثیر سودمندی خواهد داشت (۵)".

به بتاریخ ۱۳ می قوای انگلیسی از خیبر و تورخم گذشته و شهرک سرحدی ۶ که را، که توسط قوای افغانی تخلیه شده بود، اشغال کرد. روزکپیبل به نایب السلطنه هند نوشت که افغانها در چند روز گذشته خلاف توقع ما با شجاعت و مردانگی میجنگیدند. مگر غیر منظم بودند وسایل حمل و نقل نداشتند و به پیمانۀ بزرگ مبارزه کرده نتوانستند. او علاوه میکند که خطر بزرگتر از جانب قبایل متوجه ماست، اما شگفت آور است که نتوانسته اند آنها را به قیام علیه ما وادار سازند.

بتاریخ ۱۴ می سپاه انگلیسی به عزم تسخیر جلال آباد از دکه به استقامت "باسول" مارش کرد ولی در آنجا با قوای عسکری تحت فرمانده کندهکشر محمد اکلیل خان و جنرال محمد عمر خان مشهور به سور جرنیل روبرو شدند. شادرون غبار مینویسد "این جنگ شدید بود و از توپ و تفنگ بدست و یخن کشید. قوای افغانی با نوک برچه پیاده دشمن را در هم شکست و سواره دشمن دستان تسلیم بلند کرد، ولی سواره افغانی در حالت هیجانی آنرا بکفت و سپاه انگلیس تا "دکه" فرار کرد (۶).

سه روز بعد (بتاریخ ۱۷ می) یک لشکر بزرگ و مهیب تر اقوام مومند، صافی، خوگیانی و شینواری رسیدند. آنها که مسلح و از طفولیت در استعمال تفنگ تمرین داشتند، قله های اطراف کمپ انگلیس ها را اشغال و قوای انگلیسی را تحت آتش مرمی های تفنگ قرار دادند.

بتاریخ ۱۸ می انگلیس ها یکبار دیگر کوشیدند پیشروی نمایند، اما با مقاومت شدید قوای قبایل افغان مواجه شدند. درحالی که قوای پیاده آنها نتوانستند بیشتر از یکصدگزار به پیش روند، یک غونډ ۳۵ سکه های آنها با سراسیمگی و بی نظمی کامل پا به فرار نهادند. در آن لحظات حساس قوای انگلیسی، با رسیدن دو بخش از توپ های هاویتزر و گلوله باری شدید مواضع افغان ها، از شکست نجات یافتند.

انگلیس ها همچنان با استفاده از قوای هوایی بر جلال آباد و کابل بمب ریختند. جلال آباد دوبار مورد حمله قرار گرفت. بدین گونه با وجود شکست قوای نظامی افغانستان درین جبهه، سپاه داوطلب ملی توانستند ستراتیژی عمومی جنگی انگلیس ها و خواب اشغال جلال آباد را خنثی نموده از خاک و سنگر های ملی خود دفاع نمایند، و تا امضای متارکه جنگ در ۳ جون ۱۹۱۹، نگذارند قوای انگلیسی از مواضع شان در پکه یک قدم هم پیشروی کنند.

(ادامه دارد).

مأخذ:

- ۱ . Robert Strausz-Hupe. The Anglo-Afghan War of 1919. Military Affairs, Vol. 7, No. 2. (Summer, 1943), p. 93.
- ۲ . اسناد محرمانه استخبارات هند راجع به جنگ سوم افغان و انگلیس L/P&S/10/819; File P3261/1919
- ۳ . Fletcher, A. (1965)، (افغانستان شاهراه تسخیر) ص ۱۹۰.
- ۴ . اسناد محرمانه استخبارات انگلیس، راپور های نظامی L/P&S/20/B287/1
- ۵ . اسناد محرمانه استخبارات انگلیس L/P&S/10/819
- ۶ . غبار، میر غلام محمد (۱۳۵۹) افغانستان در مسیر تاریخ. چاپ سوم، ص ۷۶۰.